

در آستانه^۵

پژوهش و نشر

تذکره حزین

تصحیح و تعلیق: معصومه سالک

حزین، شاعر و عالم قرن یازدهم هجری، روز دوشنبه بیست و هفتم ربیع الآخر ۱۱۰۳ در اصفهان به دنیا آمد. محمد علی، معروف به حزین لاهیجی اصفهانی، در شرح احوالش که به تاریخ حزین معروف است، نسبتش را با شانزده واسطه به عارف بزرگ قرن هفتم شیخ ابراهیم زاهد گیلانی می‌رساند. وی در خانواده‌ای اهل فضل و دانش به دنیا آمد. پدرش عبدالله بن علی، مرد عارف و فاضلی بود که کتابخانه‌ای با پنج هزار جلد در اختیار داشت و بیشتر آنها را خود حاشیه نویسی کرده بود. او را بحق باید اولین مربی فرزند به شمار آورد.

وی بعد از فراگیری علوم زمانه خویش، به گشت و گذار در نقاط مختلف ایران پرداخت. به هنگام محاصره اصفهان توسط افغانها، این شهر را ترک کرده به بندر عباس رفت و در دهم ماه رمضان ۱۱۴۶ با کشتی‌ای که عازم سواحل سند بود، راهی کشور هندوستان شد. اقامت در این کشور با طبیعت او چندان سازگار نبود و پیوسته تصمیم بازگشت به ایران را داشت، ولی گویا دیوان قضا برای او سرنوشت دیگری رقم زده بود. وی تا سال ۱۱۵۴ که شرح احوال خویش را نوشت، در شهر دهلی اقامت داشت، ولی بعد از هجو مردم و دریافت پاسخ از جانب آنان، این شهر را ترک کرد و روانه اکبرآباد شد. سپس به بنارس

مهاجرت کرد و آنگاه به شهر عظیم آباد پهبند رفت، ولی دوباره به بنارس بازگشت و سرانجام در شب ۱۱ جمادی الاولی ۱۱۸۰ زندگی را بدرود گفت.

او در زندگی پربار خود هفتاد اثر را در زمینه‌های مختلف فلسفه، فقه، حدیث، کلام، منطق، علم رجال، تاریخنگاری و تذکره نویسی برجای گذاشت. در تدوین تذکره حزین یا تذکره المعاصرین که چگونگی تصحیح و تعلیقه بر آن در این مقاله توضیح داده می‌شود، اهداف گوناگونی را در نظر دارد که در ضمن معرفی اجمالی این تذکره به آنها اشاره می‌شود.

حزین به هنگام اقامت در هندوستان، در سال ۱۱۶۵، به تألیف این تذکره پرداخت و چون هدف او از تدوین این تذکره، ثبت اسامی شاعران معاصر وی بود، تاریخ ولادت خود را مبدأ قرار داد. این تذکره اختصاص به شاعران ایرانی که دارای مذهب شیعه اثنی عشریه هستند دارد و دارای یک مقدمه و دو فرقه است: فرقه اول اختصاص به علمای معاصر وی دارد که با نام صدرالدین سید علیخان بن سید نظام الدین احمد الحسینی آغاز می‌شود و به صدرالدین الجیلانی خاتمه می‌یابد و شامل بیست شرح حال است. فرقه دوم اختصاص به شعرای معاصر وی دارد که با نام میرزا محمد طاهر قزوینی آغاز می‌شود و به نام میرزا محمد شیرازی خاتمه می‌یابد. تعداد این شاعران ۷۹ نفر است. البته حزین به علت آشفتگی ذهنی و عدم دقت، نام

کرباس فروش، زعفران فروش، پارچه باف، آهنگر، کفشگر، بنا و قصاب.

دقت در شغل شاعران، بیانگر این حقیقت است که در این دوره، شعر خاص یک طبقه و گروه نبوده و در بین همه اقشار جامعه رواج داشته است.

۶- دقت در زندگی هنری هر یک از شاعران: شاعران این تذکره، اگر از هنر دیگری به غیر از شاعری بهره مند بوده اند حتماً به آن توجه شده است.

حزین این تذکره را با اتکای بر حافظه و نداشتن وسایل لازم، در مدت نه روز، آنهم در نهایت پریشانه‌حالی و بی‌حواسی جمع‌آوری کرده است. برای شرح حال نویسی، نیاز به اطلاعات مکتوب و مستند است، هنگامی که نویسنده از دسترسی به این مدارک محروم باشد، به طور طبیعی، بسیاری از مطالب اصلی را به دست فراموشی می‌سپارد. در اینجا به مختصری از مطالب فراموش شده فهرستوار اشاره می‌شود:

اولین شرح حال متعلق به سید علیخان مدنی است. با اینکه درباره او بتفصیل سخن رانده است، ولی از آثار او فقط به ذکر نام سه کتاب اکتفا می‌کند؛ در حالی که با مراجعه به منابع و فهرس گوناگون، بیست اثر مسلم به نام وی یافت شد که در تعلیقات این کتاب همراه با توضیحات ضروری ذکر شده است.

عالم دیگر، محمد مسیح بن اسماعیل فسائی، استاد حزین است که نه اثر وی از قلم افتاده است. از استاد دیگر خود، سید قوام الدین قزوینی، فقط نظم «کتاب لمعه دمشقیه» را به یاد دارد، در حالی که این شخص دارای بیست و پنج اثر در زمینه‌های گوناگون است و یا از میرزا محمد طاهر قزوینی، شاعر و سیاستمدار معروف و پرکار اواخر صفویه هیچ اثری به خاطر ندارد، در حالی که وی دارای بیست و سه تألیف است.

حزین در تدوین این تذکره از دو شیوه نگارش استفاده کرده است: در شرح حال علماء از نثر مصنوع، منشیانه و متکلفانه آن روز، پیروی کرده که گاه درک مطلب را با دشواری روبرو می‌سازد. ولی شاعران را با عبارات ساده و ادیبانه وصف کرده است.

این تذکره برای اولین بار در ایران به وسیله محمد باقر

ملاً مختار نهاوندی را با شماره‌های ۷۵ و ۷۶ دوبار ذکر کرده و تعداد شاعران را از روی اشتباه به هشتاد تن رسانده است.

مقدمه این تذکره شامل نوعی نقد ادبی است. او ضمن تعریف و استنباط خویش از شعر، به انتقاد از شاعران روزگار خویش می‌پردازد و می‌گوید: اینان به علت ناآگاهی از موقعیت و منزلت شعر، به این پیشه از هر چیز دلیرتر و خیره‌ترند. چگونگی تذکره‌نویسی از نکاتی است که حزین به انتقاد از آن پرداخته است. در مقایسه این تذکره با تذکره‌های معاصر وی، به ویژگی‌هایی دست می‌یابیم که این اثر را از سایر آثار همزمان وی ممتاز می‌کند. این ویژگیها عبارتند از:

۱- به دست دادن اطلاعات دقیق و قابل اعتبار: از نود و نه عالم و شاعری که به ذکر نامشان پرداخته، فقط بیست و یک تن را ملاقات نکرده است. بنابراین اطلاعاتی که در اختیار خواننده قرار می‌دهد، اگرچه کوتاه و مختصر، ولی قابل اعتماد و اعتبار است.

۲- دقت در ثبت دقیق سال تولد و مرگ، که در تذکره‌نویسی مهم است.

۳- ارزش تاریخی: شاعران و عالمان این تذکره متعلق به دوره فروپاشی سلسله صفویه هستند. دقت در شرح احوال بعضی از این افراد، روشنگر برخی از نکات تاریک و مبهم این دوره است.

۴- نقد شعر: حزین دارای ذوق سلیم و تربیت شده‌ای است. اظهار نظر او درباره هر یک از این افراد در خور توجه است.

۵- دقت در چگونگی معیشت: او به شغل این افراد و چگونگی گذران زندگی آنان توجه داشته است. از میان نود و نه شاعر و عالم، پنجاه نفر مطلقاً شاعرند. منصب شیخ الاسلامی و قضاوت متعلق به فرقه عالمان است و سایر مشاغل شاعران عبارت است از: وزارت، ریاست کتابخانه سلطنتی، طبابت، تولیت آستان قدس رضوی، تولیت امامزاده، منشیگری، ضابط مالیات، حسابدار، تاجر،

الف ت در سال ۱۳۳۴ در اصفهان بدون تصحیح به چاپ رسیده ولی با توجه به نکات برشمرده، این تذکره نیاز به تصحیح و احیای مجدد داشت که با استفاده از دو نسخه در دسترس تصحیح شد. مشخصات دو نسخه مورد استفاده عبارتند از:

۱- نسخه متعلق به کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران. این نسخه متعلق به سید علیرضا ریحان یزدی است که میکروفیلم آن به شماره ۳۷۳۷ در دانشگاه تهران موجود است.

۲- نسخه متعلق به موزه ملی پاکستان. این نسخه در تاریخ هفتم شوال ۱۱۸۴ توسط محمد معظم نوشته شده که برای نگارش فارسی از خط شفیعا و برای عبارات عربی از خط نسخ استفاده کرده است. بنابر دلایل زیر، نسخه کتابخانه مرکزی اصل قرار داده شد و نسخه متعلق به موزه ملی پاکستان به عنوان نسخه بدل انتخاب گردید. حزین بنابر تصریح خود در مقدمه، تعداد عالمان و شاعران را صد تن ذکر کرده است. نسخه متعلق به کتابخانه مرکزی، این تعداد عالم و شاعر را دربر می گیرد، ولی نسخه پاکستان نه شاعر را از قلم انداخته است. همچنین نسخه پاکستان دارای جا افتادگی و غلطهای املائی و انشائی است و در آن سهو و خطای زیادتری به چشم می خورد. با این وصف، با استفاده از نسخه پاکستان، بعضی کاستیهای متن برطرف شده است: از جمله افتادگی تعدادی از ابیات و ضبط صحیح برخی از کلمات و عبارات.

مجموعه رساله های دهدار

تحقیق: محمد حسین اکبری ساوی

محمد بن محمود دهدار، از عالمان و عارفان بزرگ قرن یازدهم هجری است.

برخی از عالمان آثار وی را به شیوایی و رسایی یاد کرده و وی را از دانشمندان بزرگ عالم اسلام و از مفاخر امامیه، و از چهره های بسیار دان و از عارفان نامدار برشمرده اند (یادنامه استاد شهید مرتضی مطهری ج ۱، ص ۲۵۹). جناب محمد دهدار آثار عرفانی فراوانی دارد که گویا جز یکی از آنها چاپ نشده است (رساله قضاء و قدر، در کتاب یادشده، به کوشش آیت الله حسن زاده آملی) جناب آقای

محمد حسین اکبری ساوی، همت ورزیده اند تا بخشی از آثار این عارف ارجمند را به صورتی منقح و مصحح به چاپ رسانند. رساله هایی که وی مشغول تصحیح و تحقیق هستند بر پایه آنچه در نامه ای مرقوم فرموده اند چنین است.

۱- اشراق النیرین. در آفاق و انفس، تطابق کونین، شرح حدیث عیسوی «لن یلج ملکوت السموات والارض من لم یولد مرتین» و بیان ولادت ثانی و ...

در تحقیق این رساله، نسخه کتابخانه مجلس اصل است که در مجموعه ای به شماره ۳۳۲۳ به خط نسخ در سده ۱۲۹۷ نگاشته شده است.

نسخه کتابخانه آستان قدس رضوی به شماره ۳۴۸ به خط نستعلیق. بدون تاریخ.

نسخه کتابخانه دانشگاه به شماره ۴۷۴۵.

یادآوری کنیم که این مجموعه ها، حاوی اکثری آثار دهدار می باشد.

۲- انسانیت، تفسیر سوره شریفه والضحی.

در تحقیق و تصحیح این رساله نیز نسخه کتابخانه مجلس به شماره ۳۳۲۳ اصل قرار داده شده و با نسخه ای از کتابخانه آستان قدس رضوی مقابله شده است.

۳- خلاصه الترجمان فی شرح خطبة البیان. در شرح خطبة البیان منسوب به علی -ع- بدون اثبات صحت انتساب خطبه به آن حضرت. ولیک قابلیت طبع را از این رو واجد است که مباحث عالی فلسفی - عرفانی شریفی را درباره ترتب وجودی نظام احسن هستی و مقام و جایگاه عقل کل و نفس کل و کیفیت صدور اشیا از مبدأ وجود و شرح اسماء حسنی و صفات علیای حق و ... عنوان نموده است.

محقق رساله در تمهید بر آن، دعوی اثبات و یا نفی صحت انتساب این خطبه را به علی -ع- ننموده است.

یادآوری کنیم که شارح معظم علی رغم بسیاری از اهل شریعت که از پذیرش این گونه احادیث و یا ارتباط فقرات این خطبه با یکدیگر استیحا ش دارند، اتصال جملات خطبه را تبیین فرموده و متقن بودن اصل معانی و مباحث را عنوان کرده است. این رساله برپایه نسخه کتابخانه آستان قدس

۸- نفائس الارقام. در اثبات مبدأ به شیوه متکلمان و روش حکما و مذاق عارفان که حاوی ده رقم است به این صورت:

الف: در بطلان دور. ب: در ابطال تسلسل ج: برهان مسلم د: اثبات مبدا به طریق متکلمان ه: اثبات مبدا به روش حکماء و: توحید. ز: توحید حکما. ح: توحید عرفاء. ط: ذاتی بودن مواد ثلاثه و عدم ماهیت وجوب.

در تصحیح این رساله نسخه کتابخانه آستان قدس رضوی به شماره ۱۰۵۶ به خط نستعلیق و بدون تاریخ اصل قرار گرفته و با نسخه مجلس به شماره ۸۲۶ مقابله شده است.

۹- توحید، در اثبات واجب که به نام سلطان ابوسعید غازی مرتضی نظام شاه تألیف فرموده اند. رساله مذکور دارای یک مقدمه و سه فصل و یک خاتمه است. مقدمه آن در تبیین اشریت انسان می باشد و فصول سه گانه آن عبارتند از:

الف: توحید در نظر اصحاب برهان. ب: اشاراتی در موضوع رساله بر نهج اهل عرفان. ج: تنبیه به وحدت وجود و کثرت اطوار وجودی. خاتمه در بیان موجز پیرامون مبدأ و معاد.

در تصحیح این رساله نسخه کتابخانه مجلس به شماره ۸۲۶ است که به سال ۱۰۱۹ هـ. به خط نسخ نوشته شده، اصل قرار گرفته شده و سپس با نسخه کتابخانه آستان قدس رضوی به شماره ۶۲۰ که به خط نستعلیق نگاشته شده و بدون تاریخ است، مقابله گردیده است.

۱۰- نسبت افراد یا حقیقت ادراک. در «تفاوت افراد در ادراک» و... این رساله بر پایه نسخه مجلس به شماره ۸۲۶ که در سال ۱۰۱۹ نوشته شده، تصحیح شده و با نسخه دیگری از همان کتابخانه به شماره ۳۳۲۳ که به سال ۱۲۹۷ نوشته شده، مقابله گردیده است.

آینه پژوهش: دو نکته درباره آنچه یاد شد لازم است یادآوری شود:

۱) خطبه البیان، همچنان که مصحح محترم نوشته اند، منسوب به علی-ع است و پاره ای از واژه ها و جملات در آن خطبه بی گمان از آن امام همام (ع) نیست.

۲) برخی از این رسائل را سالهاست که مؤسسه معارف اسلامی امام رضا-ع در دست تصحیح دارد. خوب است محقق محترم با آن مؤسسه در تماس باشند تا از تکرار بی وجه جلوگیری شود.

رضوی به شماره ۵۲۰، نگاشته زین العابدین نقیب فرزند عبدالله، در سده ۱۲۸۴ ق تصحیح و تحقیق شده است و با نسخه ای دیگر که آن را مرحوم شیخ آقا بزرگ تهرانی استنساخ کرده اند و در مجموعه میکرو فیلمهای دانشگاه به شماره ۲۹۸۶ محفوظ است مقابله شده است.

۴- در یتیم. در معرفت نفس، بر شیوه ارباب عرفان. نسخه اصل در تصحیح این رساله نسخه مجلس به شماره ۳۳۲۳ به خط نسخ؛ نگاشته شده در سده ۱۲۹۷ است. این نسخه با نسخه دانشگاه و نسخه آستان قدس رضوی مقابله شده است.

۵- ذوقیه و یا ذوقیات عقلی و معقولات ذوقی. این رساله در یک بنیان و چهار رکن است که عبارتند از:

الف: رؤیت و شهود.
ب: مراد از اتحاد.
ج: وحدت وجود صمدی.
د: وجود به مثابه کلی طبیعی است.

نسخه کتابخانه آستان قدس رضوی به شماره ۵۷۴ به خط نستعلیق بدون تاریخ در این تحقیق اساس قرار گرفته شده و با نسخه مجلس به شماره ۸۲۶ نگاشته شده در ۱۰۱۹ مقابله شده است.

۶- رقائق الحقایق. در یک فتح و رقائق هفتگانه و خاتمه، تدوین شده است و موضوع آن وحدت وجود است. این رساله بر پایه نسخه کتابخانه مجلس به شماره ۸۲۶ تصحیح شده و با نسخه دانشگاه به شماره ۴۷۴۵ مقابله گردیده است.

۷- کواکب الثواب. در کواکب هفتگانه: الف: فضل علم. ب: کیفیت علم. ج: اثبات واجب تعالی به طریق حکمی. د: اثبات واجب بروش اهل عرفان. ه: معرفة النفس و قضاء و قدر. ز: سبب اختلاف عالمان و مذاهب گوناگون.

تصحیح این رساله بر اساس نسخه آستان قدس رضوی به شماره ۹۵۳ انجام گرفته و با نسخه مجلس به شماره ۸۲۶ و نسخه دانشگاه به شماره ۴۷۴۵ مقابله شده است.

گروه تدوین و تنقیح قوانین وزارت دادگستری و اعضای کمیسیون امور کیفری اداره حقوقی وزارت دادگستری استفاده خواهد شد.

آنچه آوردیم بر پایه یادداشتی بود که دادسرای عمومی مشهد در اختیار ما نهاده بود. بی گمان پژوهشی است سودمند و کارآمد برای پژوهشگران حقوقی که امیدواریم بزودی سامان یافته و نشر یابد.

الأحادیث الغیبیه

تحقیق و تدوین: بنیاد معارف اسلامی

آگاهی از نهان و اطلاع از ناپیدائیهها و سخن از حوادثی که اتفاق نیفتاده است و پیش بینیهای رویدادهای روزگاران آینده و صحنه آینده را در آینه زمان نگرستن و از گذشته های بسیار دور و پنهان از دید نسل حاضر سخن گفتن، در معارف اسلامی با عنوان «آگاهی از غیب» مقوله ای است مهم و شایان توجه. زندگانی پیشوایان الهی و ائمه معصومین آکنده است از گزارشها، نقلها و حادثه هایی که از این گونه امور سخن می دارد. این گزارشها در لابلای متون حدیثی تفسیری و کلامی پراکنده است و جمع آوری یکجا و نشر آن قطعاً در پژوهشهای کلامی و نیز بررسیهای علمی درباره پیشوایان الهی سودمند تواند بود.

بنیاد معارف اسلامی همت ورزیده است تا پراکنده های این مجموعه را یکجا گرد آورده و با طبقه بندی موضوعی و با بررسیهای لازم براساس منابع و مصادر معتمد شیعه و سنی عرضه کند.

طرح پژوهش موضوع را جناب حجت الاسلام والمسلمین آقای نظری تهیه کرده اند و نظارت بر اجرا و انجام پژوهش را نیز خود بعهده دارند. اکنون کار پژوهش و گردآوری اطلاعات پایان یافته و نتایج تحقیقات در مراحل نهایی تدوین است و امید است بزودی در اختیار پژوهشگران قرار گیرد.

وظایف و اختیارات قانونی دادستان عمومی

دادسرای عمومی مشهد

از آغاز تقنین در ایران و شکل گیر دادگستری (عدلیه) وظایف و اختیارات قانونی دادستان دستخوش تغییرات و تحولاتی بوده است. این اختیارات در پیوند با مسائل کیفری و حقوقی و اداری و نظارت بر چگونگی اجرا به صورت پراکنده و موردی در طول دوره قانونگذاری به تصویب رسیده و در منابع پراکنده است.

روشن است که آگاهی از این مجموعه برای مردم و بویژه قاضیان، وکلای دادگستری و دانشجویان رشته های حقوق از اهمیت ویژه ای برخوردار است. بدین سان این مجموعه سودمند تواند بود، بویژه اگر به این نکته توجه شود که منابع آن در دسترس همگان نیست، اهمیت تحقیق و نشر آن نمایانتر خواهد شد. دادسرای عمومی مشهد با توجه به اهمیت و ضرورت آنچه یاد شد هیتی را مأمور کرده است تا با تحقیق و گردآوری وظایف و اختیارات قانونی دادستان عمومی نتیجه را عرضه کنند.

محدوده زمانی پژوهش از اوکین دوره قانونگذاری، مصوب ۱۷ شعبان ۱۳۲۴ قمری، مطابق با ۱۲ مهر سال ۱۲۸۵ هجری شمسی است تا سال ۱۳۷۲. یعنی دوره هشتاد و پنج ساله قانونگذاری.

موضوع تحقیق، تمام وظایف و اختیارات قابل اعمال دادستان عمومی در امور کیفری اداری و نظارت بر حسن اجرای قوانین در قوه قضائیه و سایر نهادهای دولتی است که پس از گردآوری با تحلیل و بررسی ترتیب و چینش منطقی به شناسایی و شناساندن ناسخ و منسوخ قوانین پرداخته خواهد شد.

این پژوهش بر پایه شصت و سه جلد مجموعه قوانینی استوار است که از ناحیه مجلس شورای ملی سابق و روزنامه رسمی جمهوری اسلامی نشر یافته است.

در تدوین و تنقیح و بررسی و تنظیم نهایی این مجموعه از محققان و استادانی که در تدوین مجموعه های قضایی سالها پژوهش کرده و آثار ارجمندی عرضه کرده اند و نیز